

A Balatonfűzfő-mámai románkori templomrom

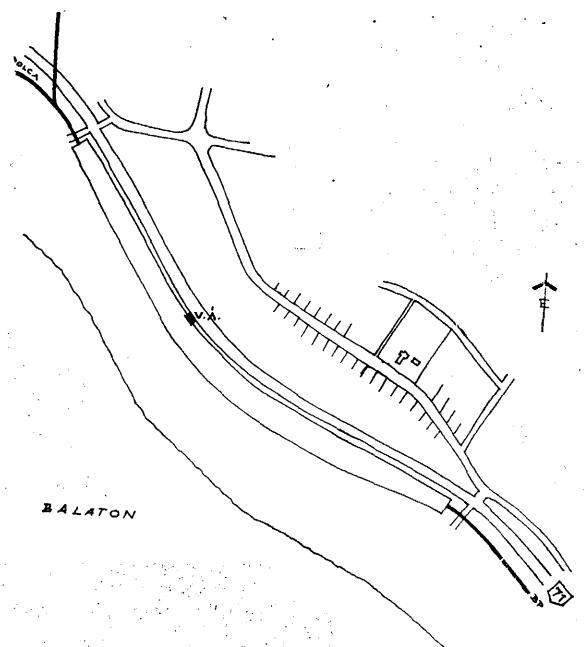
A balatonfűzfői vasútállomástól keletre, a Balaton partjával párhuzamosan húzódó alacsony dombháton, a mai r. k. templom szentélye mögött találjuk az elpusztult Máma község középkori templomának romjait.¹ A romok bokrokkal benőtt, ritkás fenyő csoportokkal szegélyezett gyepes területen állnak. Közvetlenül mögöttük kukoricatábla kezdődik (1. kép.)

Az 1963. nyarán végzett régészeti feltárás előtt az egykori templomból a diadalív és az e felett álló oromfal jelentős része látszott, amelyhez nyugatról két oldalt a hajó falainak maradványai csatlakoztak. A diadalív keleti oldalán az egykori egyenes záródású szentély elég magasan megmaradt falai álltak. A falakat erősen meszes habarccsal, kemény mészköből rakták. Rajtuk két rétegben maradtak vakolatfoltok. Ezek közül az alsó a fal egyenetlenségeit követő, igen erős besimított középkori, a felső pedig gyengébb minőségű, több cm vastag, kiegyenlítő jellegű barokk vakolat. A középkori vakolatsíkon, a diadalív alatt, vörössel festett, geometrikus festés nyomai látszanak. (2. kép.)

A felszínen levő falakról már az ásatás megkezdése előtt látható volt, hogy a rom ahhoz az egyszerű — téglalap alaprajzú hajóból és ehhez keletről csatlakozó, négyzetes alaprajzú szentélyből álló, részletformák nélküli — falusi templomcsoporthoz tartozik, amely a Balaton északi partjának egyik jellegzetes románkori templomformája.² A mámai templomrom nemcsak ennek a területnek, de a hazai román stílusú templomoknak is egyik megsokköt típusát képviseli. Ez az önmagában kiemelkedő művészettörténeti értéket nem képviselő épület a kutatás számára eleve nem kecsegétek különleges eredménnyel.³ Vizsgálata mégis tanulságos, mert alkalmas arra, hogy rajta részletesen nézzük meg az

általa képviselt templomtípust. Ezzel párhuzamosan lehetőségünk nyílik arra, hogy a mámai templomrommal kapcsolatban alaprajzi formájában, tér és tömegképzésben vizsgáljuk meg a Balaton-felvidék egy románkori falusi templomát és vizsgálódásunk eredményeiből a vidék XI—XIII. századi építészétrére jellemző tanulságot vonhassuk le.

Az elpusztult középkori falu területéről, őskori (bronzkor) leleteket is ismerünk.⁴ A római korból is maradtak fenn településre utaló emlékek.⁵ (Római kőfal, telephynomok, és szórványeleletek.) A középkori falu életéről elsősorban történeti forrásaink tájékoztatnak bennünket. Az egész falu életét meghatározza, hogy a veszprémvölgyi apácakolostor birtoka, a szomszédos Vörösberény (a középkorban Szárberény), Kenese, az elpusztult Sándor és Csittény falvakkal együtt. Története szorosan összefonódik a bazilita, majd a XIII. sz-tól ciszterci apácakolostoréval,

1. A templomrom környékének helyszínrajza

1. Situationsplan der Kirchenruine.

1. Relevé de plan des environs de la ruine de l'église.

1. Топографический план окрестности церкви.

2. A templomrom maradványai fentér előtt.
2. Reste der Kirchenruine vor den Ausgrabungen.
2. Les restes de la ruine de l'église avant d'être dégagés.
2. Остатки развалин церкви до их вскрытия.

illetve az említett helységekkel. Jól illusztrálja ez az egy falu is az egész környék középkori életét.

A falu első okleveles említése igen korai; a veszprémvölgyi kolostor Szent István-féle, görög nyelvű alapítólevélben található.⁶ Az okmányt az 1109-es Kálmán-féle átirásban ismerjük. Ezt a Szent István-féle adománylevél hiteles másolatának tekintik.

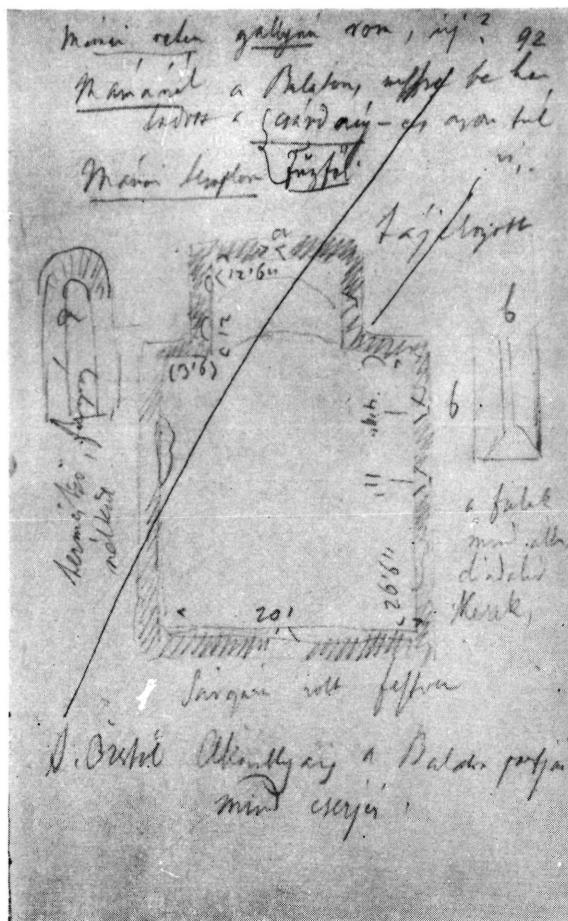
Az 1109-es latin nyelvű átirásból⁷ meg tudjuk, hogy korábban (az adományozás előtt) ez a vidék királyi udvarnokföld volt és öt falut — köztük másodiknak Mámát — a király örökjoggal a monostornak adományozza.

1296-ban Lodomér esztergomi érsek újból átirja⁸ az István-féle alapítólevet, majd meg is erősíti.⁹ Ebben a megerősítésben már a falvak egyházainak nevei is szerepelnek: a kenesei Szt. Mihály, a szárberényi Szt. Márton, a mámai Szt. László templom (amely a Szt. Márton egyház filiája) és a padragi Szt. Mihályról nevezett templomok.

Máma falu egész középkori története folyamán szomszédi közül Berénytel (Szárberény — ma Vörösberény) marad a legszorosabb kapcsolatban. A falu, illetve lakóinak legközelebbi említésével 1305-ben találkozunk; a veszprémi káptalan és a paloznaki nemesek perében Mámáról három ember tanúskodik:¹⁰ „Filpe, Paulus et Andreas pro se et tota villa Mama.” 1328-ban Szárberén határjárásakor említik újból a falut.¹¹ 1339-ben egy szárberényi birtokperben,¹² amelyben a monostor, a káptalan és Miske fia Pál, berényi birtokos osztozkodnak bizonyos földterületeken; olvashatunk a mámai jobbágyok legelő- és erdőhasználati jogainak szabályozásáról. 1352-ben ismét Keszi, illetve Potvására (Papvására) határjárásában szerepel a veszprémvölgyi Mária-monostor mámai birtoka.¹³

Nagy Lajos király is megerősítette a monostor kivállásait;¹⁴ az okmányban megint Sancti Ladislai de Mama egyházáról olvashatunk. 1397-ből ismerjük a mámai birtok újabb határjárását.¹⁵ A monostor mámai és Demeter veszprémi püspök papvásárai birtokai közötti vitás területet rendezik. A vitás területet Mámához csatolják.

A XV. század elejéről tudunk a mámai Szent László-egyház plébániósáról, akit a szárberényi, kenesei, padragi és csittényi plébánosokkal együtt a veszprémi Mindszent egyház prépostja (Ozorai Pipo káplánja) el akart fogatni.¹⁶ A század közepén magáról a faluról keveset hallunk. Tudjuk, hogy a veszprémvölgyi kolostor kivállásait V. László is megerősít (1453., 1455.). 1456-ban pallosjogot is kapnak.¹⁷ Tudomásunk van róla, hogy a győri jezsuiták irattárában még a XVIII. században voltak 1342-, 1392-, 1402-, 1408-ból való oklevelek, amelyek Mámára vonatkoztak.¹⁸

3. Rómer Flóris alaprajzi vázlata és feljegyzései a mámai templomról.
3. Grundriss-Skizze und Aufzeichnungen der Kirchenruine von Máma: von Flóris Rómer.
3. L'esquisse du plan de l'église de Máma par Flóris Rómer et ses annotations y relatives.
3. Схематический план и записки Флориша Ромера о мамайской церкви.

A rovásadó-összeírások igen gazdag anyagot szolgáltattak az ország XVI.–XVII. századi életére; így Veszprém megyére és az általunk tárgyalt faluk életére is.¹⁹ Kitűnő képet kapunk arról, milyen véres, mozzalmás események játszódnak le, hogyan pusztulnak és települnek újra egész falvak, sokszor egymás után több ízben is. A lakosság, amennyiben teheti, elmenekül a többszörös magyar és török adóbehajtás elől. A veszprémvölgyi kolostor és birtokai is átmenetileg Palota várhoz tartoznak. Palota ura ekkor Podmaniczky Rafael és János. Veszprém eleste (1552) után az apácák Körmendre menekültek, ahol a körmendi ciszterciek filiálisaként élnek tovább.

Jellemző a környék XVI. századi életére az a töröklevél is, amelyet a keneseieknek küldött a fehérvári aga, hogy adáloányait visszacsalogassa:²⁰ „Mahumethi török hitemre, Uri Emberségemre s becsületemre, Szakállomra és esküszöm Sóra, kenyérre, hogy csak jüjjetek haza. Falutoka, Helységekbe, Szántsatok, vesseket, kapályatok, kaszályatok és takarjatok, Senkitül Semmit ne féljetek, fejem fenállásáig nem hagylak benneteket senkinek meg-háborgatni. Sőt még Adótokat is megkissegétem.”

Mámáról is, a kolostor többi birtoka mellett közel 150 éven át, az összeírásokból értesülünk: 1531-től 1545-ig a veszprémvölgyi apákoként szerepel a falu a diocesisban.²¹ 1531-ben öt portát írnak össze, nyolc portát a törökök felégették; 1536-ban nyolc portát láthatunk beírva és egy új épületet, meg hét elhagyott portát; 1542-ben négy szegény porta volt – és tizenkét adózó; 1543-ban ugyancsak tizenkét adózó.

1545-ben „ad Castrum Palota” felirást találjuk a falu neve alatt. Mint említtettük, ekkor Palota ura, Podmaniczky János egyéb környező falvakkal együtt elfoglalta a kolostor javait, hiába volt azoknak védlevele János királytól.²² Hiába való volt az a királyi meghagyás is, hogy a Podmaniczky-családnak az erőszakkal elfoglalt birtokokat vissza kell adnia és tisztejt a hatalmaskodástól el kell tiltania.²³ A Podmaniczky-család kezében levő balatoni falvakat csak 1552-ben sikerült az apácnak visszaszerezniük, amikor már Körmenden vannak. Pápán iktatják őket újra a Veszprém körül birtokaikba.²⁴ Birtokláruk csak jelképes ezután, hiszen nagy távolságra elnék a falvaktól. Mutatja ezt az is, hogy hiába erősítik meg őket 1563-, 1567-, majd 1582-ben is,²⁵ ismét csak előfordul, hogy a tényleges helyzetet mutató tizedjegyzékben Palota tarozzékaként szerepel a falu.²⁶

1557-ben 6 adózó porta van;

2 szegény, 5 elhagyott;

1559-ben 6 szegény porta szerepel;

1570-ben 3 inquilinus és

7 szegény portát láthatunk feljegyezve; majd

1574-ben 7 portát;

1576-ban négyet;

1578-ban „ad arcem Palota” szerepel az összeírásban.

Egyidejűleg a török kinestári defterekben is megtaláljuk Mámát, mint a fehérvári szandzsákbeli birtokát,²⁷ 1563–66-ban Máma 8 házzal 50 akcse adóval szerepel. 1572-ben kirendelnek 1 embert 24 napi robotmunkára a fehérvári várhoz.

Hogy a törökök komolyan vették az adóbehajtást és jogaiak csorbítását, mutatja a szomszédos Sándor falu lakóihoz írt, ugyancsak harciás hangú török levél.²⁸ „Fejetek vesztése alatt Parancsolom, s ha karóba ne(m) akartak megh szaradni”... „azkit az én földemen Búzát, árpát, zábot vettetek hoza ne mereszelyetek nyúlny,”... „mert török hite(m)rre megszáradtok az karóba(n) erete s Bírsagot is fizetek...”

1588-ban készül Veszprém megyében az első magyar nyelvű összeírás, ahol falunkat a „Körmendy Apátzaké” megjelöléssel sorolják fel.

1596-ban a körmendi monostoré a falu,

1613-ban 1 portát,

1617-ben is 1 portát írnak össze.

Az előző évekhez képest a porták száma egyre fogynak.²⁹

A XVII. század elején azonban valamilyen újabb telepítésre kerülhetett sor, mert az apátság 1617-ben készített urbariuma nagyobb népességről tanúskodik.³⁰ Mámán ekkor 16 telkes jobbágy él, ugyanannyi, mint a mindenkor népesebb Kenesén.

Az urbáriumban szigorúan megszabják a szolgáltatásokat, pl. a mámaiaknak 12 tőkehálat kellett adniok Szt. Márton-napján.

Még egy év nélküli urbáriumot ismerünk, amely szintén a század elejéről származik, feltétlenül 1625 előtti.

Ekkor 9 jobbágytelekről tudunk. A telkek tulajdonosainak neve is fennmaradt Szt. György-, ill. Szt. Márton-napkor 3 Ft 20 denárt kellett fizetniük és a húsvéti ünnepeken pedig 64 tojást kellett beszolgáltatniuk Máma falu lakóinak.

1625-ben II. Ferdinárd a győri jezsuitáknak adományozza a lébényi bencés apátsághoz és a veszprémvölgyi kolostorhoz tartozott birtokokat és kezelésüket Dallos Miklós győri püspökre bizzza.³² Igy az 1626-os összeírásban már a püspök birtokai közt szerepelnek.³³

1629-ben a birtokok kezelését a veszprémi püspök veszi át.³⁴ A jezsuitákat 1638-ban két ízben is megerősítik birtokukban.³⁵ 1638-tól 1648-ig másfél portával szerepel a falu, a díkális conscripcióban.³⁶ Az 1646-ból származó urbáriumban Mámán 26 egész telkes, 4 féltelkes jobbágyot és 4 szsellért sorol fel az összeíró. 1666-ban 23 telken 25 jobbágy él, 1691-ben pedig 22 telken 42 jobbágy.³⁷ 1696-os összeírásban a falu már nem szerepel.

A következő esztendőkben a veszprémi kolostor eddigiből birtokai a jezsuiták kezén maradnak, akik a XVI. sz. viharai után megrongálódott templomok kijavításáról is gondoskodnak. Megtaláltuk a győri jezsuiták iratai között egy olyan szerződést, amelyet a győri kollegium rektora két veszprémi építőmesterrel. Ruck Jánossal és Schram Györggyel kötött.³⁸ A szerződés alapján a mámai templom belsejét és külsejét vakolják és meszelik, vakolt mennyezetet és új padozatot készítenek. A templomhoz új (a fundamento) sekrestyét építenek; a templom és sekrestyébe járatához lépcsőt készítenek, továbbá minden más munkát elvégeznek, ami a helyreállításhoz szükséges. A munkáért 35 forintot és a munka idejére szóló természetbeni ellátást (3 urna bor és élelem) kérnek.

Mámán biztosan sor is került erre a munkára, ezt a falakról is leolvashatjuk (többrétegű vakolat, barokk vakolatréteggel), továbbá az ásatás napfénnyre hozta az északi oldalon a barokk sekrestyét.

A Rákóczi-szabadságharc idején (1707) Tallián Ádám kapta meg a falut, mint elköbözött fiskális birtokot.³⁹

1717-ben a Balaton körül birtokok ismét a jezsuiták kezén vannak, ám ekkor már Mámát, mint pusztát, Berényhez csatolják. 1719-ben Máma és Sándor elhagyott pusztávalaknak számítanak, melyeknek földjét a szomszédos falvak lakói művelik.⁴⁰

1773-ban a jezsuita rend javait, az Állami Tanulmányi Alap kapja meg.⁴¹ Ekkortájt készült egy leírás a győri jezsuita kollegium javairól, amelyben bővebben hallunk Praedium Mama-ról. A templomról is maradt ránk meg-lehetősen részletes leírás.⁴²

Ekkor már az 1702-ben restaurált templom leírását találjuk: A „jó anyagból” készült épületnek famennyezete

van; szentélye boltozott. Az épület zsindellyel fedett. Sekrestyéjében Szt. László oltára áll. Már csak időnként használhatják, mert megjegyzik, hogy a miséhez szükséges templomi felszerelést Vörösberényből hozzák ki alkalmanként. Ugyancsak áll még ekkor ott a Collégium által épített remetelak is. A hozzá tartozó földet a vörösberényiek művelik. 1785-ben, majd 1828-ban már csak mint Keneséhez tartozó pusztáról hallunk a faluról.⁴³

Utolsó ismert adatunk, amely Máma faluról szó, a XIX. sz. elejéről való. Eszerint az egyik kenesei harangon: „in honorem sancti Ladislai pro praedio Mama” felirat alkalmanként. Ugyancsak áll még ekkor ott a Collégium által épített remetelak is. A hozzá tartozó földet a vörösberényiek művelik. 1785-ben, majd 1828-ban már csak mint Keneséhez tartozó pusztáról hallunk a faluról.⁴³

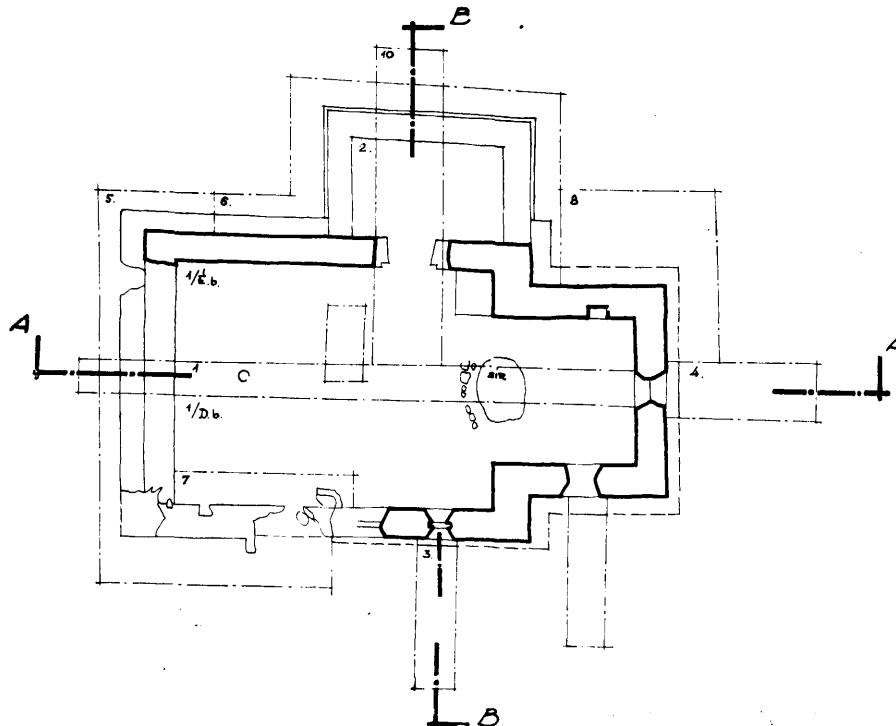
A XX. sz. elejéről származó fényképeken a hajó nyugati falán kis harangot látunk.

Füzfő-fürdőtelep 1925 után — a parcellázás után — kezdett kiépülni. 1930–32-ben új templomot építettek és ennek alapozásához bontották le a romtemplom délnyugati sar-

kát.⁴⁶ Sajnos, kincskereső jellegű turkálások az 1930-as években feldúlták a templom belsejét. A rom a műemléki helyreállítás megkezdéséig fokozatosan pusztult.

A régészeti feltárás

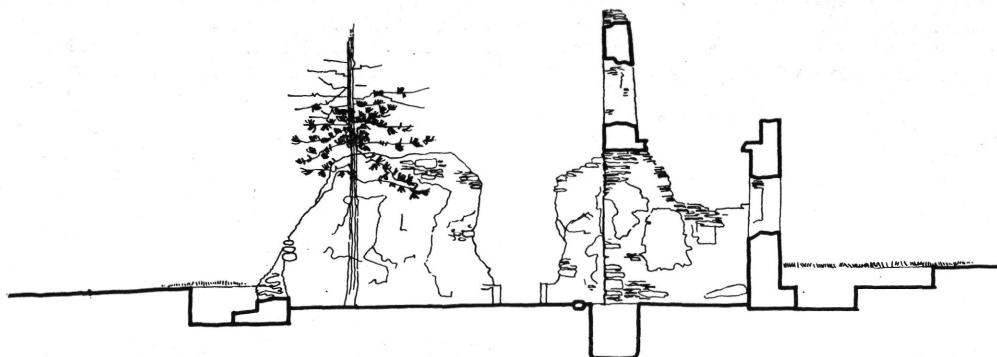
1963 augusztusában került sor a helyreállítást megelőző régészeti feltárásra. (4. kép.) Első feladatunk a rom belsejét és közvetlen környezetét sűrűn benőtt növényzet és az ott lerakott szemet eltávolítása volt. Majd megállapítottuk a templom belsejében és a külső oldalakon a hiteles középkori szinteket és feltártuk a ledőlt délnyugati sarok fellelhető maradványait. (9–10. kép.) Az első kutatóárkokat a templom tengelye mentén, majd rá merőlegesen, a dia-dalítvolt néhány métere nyugat felé húztuk. Azután a délnyugati saroknál és végül a nyugati, keleti és déli oldalakon ástunk néhány, a falakra merőleges árkot.

Alaprajz

4. Ásatási alaprész;
4. Grundriss der Ausgrabungen.

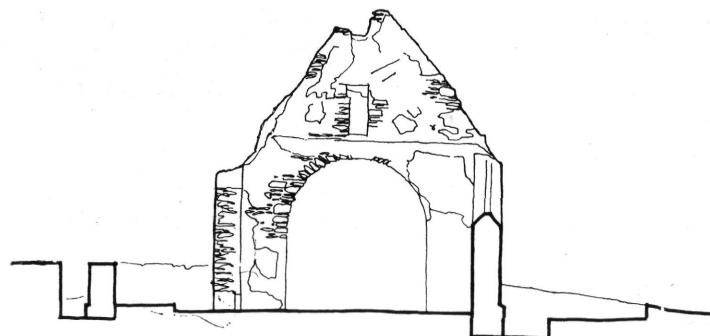
4. Plan des fouilles.
4. План раскопок.

A-A metszet

5. Ny-K irányú hosszmetszet
5. Längsschnitt in WO-Richtung.

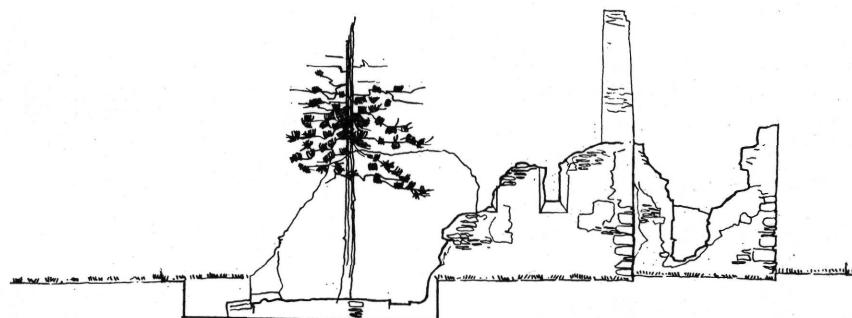
5. Coupe longitudinale ouest-est.
5. Продольный разрез в направлении З-В.

B-B metszet

6. É-D irányú metszet a sekrestyén és a hajón keresztül
6. Querschnitt der Sakristei und des Schiffes in NS-Richtung.

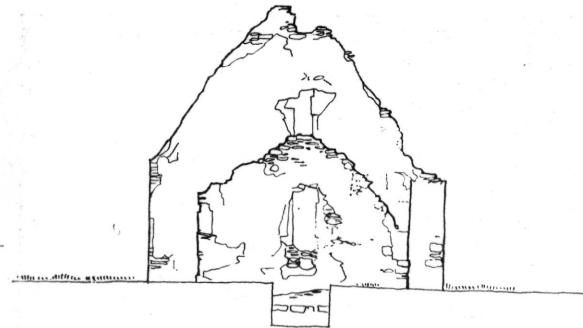
6. Coupe nord-sud à travers la sacristie et la nef.
6. Разрез в направлении С-Ю через ризницу и неф.

Déli oldal

7. A D-i homlokzat rajza
7. Die südliche Seitenansicht.

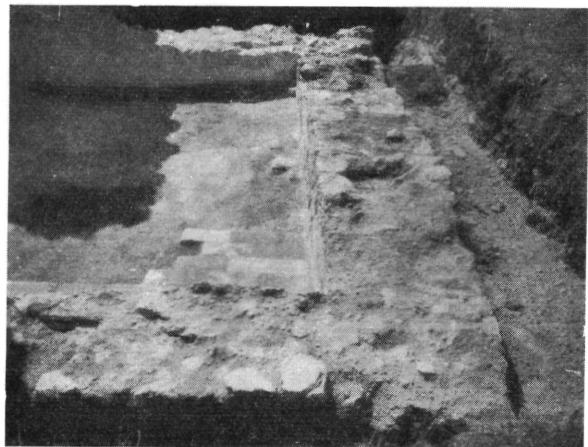
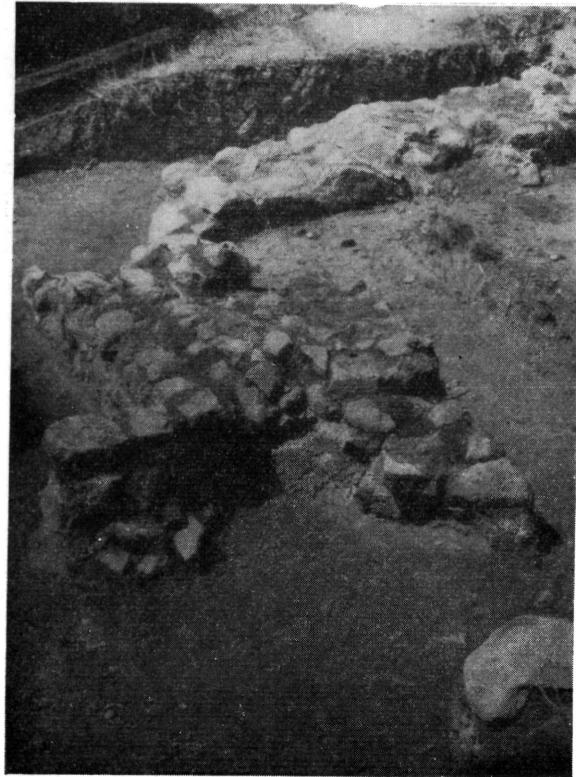
7. Dessin de la façade sud.
7. Рисунок южного фасада.

8. A K-i homlokzat rajza
8. Die östliche Seitenansicht.
8. Dessin de la façade est.
8. Рисунок восточного фасада.

9. A templomrom Ny-i zárófalának maradványai feltáráás közben.
9. Reste der Westwand der Kirchenruine während der Ausgrabung.
9. Les restes du mur de clôture ouest de l'église en rui-nes en cours de dégagement.
9. Остатки замыкающей стене западных развалин церкви в процессе вскрытия.

11. A feltárt sekrestye
11. Die freigelegte Sakristei.
11. La sacristie dégagée.
11. Вскрытая ризница.

10. A templomrom DNy-i falsarka feltáráás közben
10. Die südwestliche Ecke der Kirchenruine während der Ausgrabung.
10. L'angle du mur sud-ouest de l'église en cours de dégagement.
10. Юго-западный уголок развалин церкви в процессе вскрытия.

12. A templomrom a feltárás befejeződése után
 12. Die Kirchenruine nach Beendigung der Ausgrabungen.
 12. La ruine de l'église après être dégagée.
 12. Развалины церкви по окончания вскрытия.

A templom tengelyében húzott árkokban (1) megtaláltuk a szentély keleti falának kiugró alapozását és az eredeti középkori szintet: a ledöngölt agyagpadlót. A szentély és a hajó belsejét hordalékos agyag, kőtörmelék és vegyes szürke, aprókőves törmelék töltötte ki. A szentély nyugati végén, a diadalív vonalában sírt bontottunk ki, amelyben további két sír ferde beásása mutatkozott. A sír bolygatott volt, csontmaradványokat is alig találtunk benne. Néhány középkori edénytöredék volt felső rétegeiben. A sír mélyén, a bolygatatlan talaj felett, két római kori tárgy került elő. Az egyik ló alakú terrakotta mécses töredéke⁴⁷ (13—14. kép), a másik kis üveg illatszeres edény (balsamarium) nyaktörédeke.⁴⁸ Ezek a tárgyak tipikusan sirmellékletek. Valószínű, hogy a templom építésekor (illetve amikor a sírt a középkorban megásták), római temetőt bolygattak meg.

Az 1. árokban meghatározott szintre süllyeszttük le az egész templom belső terét. A rétegződés szinte azonos volt a szentélyével. A szentély előtt a diadalív jobb oldalán sok freskótöredék került elő a törmelékből, vörös és fehér festéssel. Az északi oldalon a hajó és szentély szögletében mellékoltár alapozása került elő, alig 20—30 cm vastagságban. A hajó nyugati végében, az 1/Eb árokból nagy méretű malomkő került elő. (Ez is a templom körül egykor elterült falu életére utal.) A külső szintek kutatása közben azt tapasztaltuk, hogy a középkori szinthez képest legkevésbé a feltöltés a keleti oldalon, legmagasabb az északin. Délen 60—80 cm a szintkülönbösg, nyugaton 40—60 cm. Az új templom körüli körüljáró kialakításakor a középkori szint alá süllyeszették a terepet. Érdekes, hogy a templom falainak alapozása erősen kiugrik a felmenő falsíkból, a déli és az északi oldalon 40—50 cm széles melléfalazással van erősítve.⁴⁹

Az északi oldalon, ahol a nagy falkitörés mutatkozott, sekrestyeajtó helyét tártuk fel, majd két merőleges árokon meghatároztuk a sekrestye (É-i, K-i és Ny-i falát) kiterjedését.

$4 \times 2,60$ m belméretű kis építmény bontakozott ki (11. kép), amelynek falai 80 cm vastagságban, 0,80—1,0 m magasan megmaradtak. A barokk padlóburkolat is megmaradt több foltban. A sekrestyét egykor fedő boltzat oldalának nyomait a külső északi falíknál már korábban leolvashattuk.

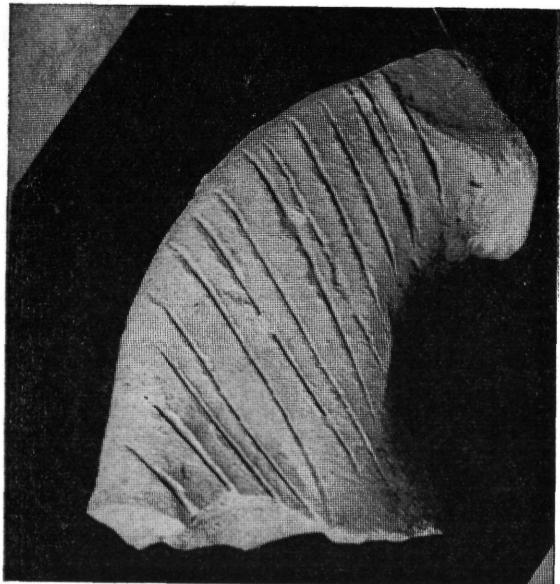

A megállapított szinteknek megfelelő terépsülyesztést végeztünk a keleti és az északi oldalon. Néhány árokkal kerestük a templom körül a feltételezhető kerítőfalat, azonban sikertelenül. Kiterjedtebb kutatásra nem volt módunk, mert csak a műemléki helyreállításhoz közvetlenül szükséges feltárára volt engedélyünk. Megnehezíti ezt a munkát, hogy dél és kelet felé konyhakert, észak felé kukoricás terül el, nyugat felé pedig a középkori szint alá süllyeszett terep állja útját a feltárásnak.

Az egykori Máma faluból tehát egyetlen fennmaradt emlékként a templomot tanulmányozhattuk csak közvetlenül.

A feltárás során előkerült leletanyag a középkori falu életének bizonyítéka.

A szentélyből és a hajóból sok agyagedény; peren,

13. Római mécses töredéke
13. Bruchstück einer römischen Tonlampe.
13. Fragment d'une lampe romaine.
13. Фрагмент римского светильника

bolygatták már a templom padozatát. Ezért találjuk vegyesen XIII—XVII., sőt XVIII. századra is keltezhető edények töredékeit.

A rom képe az ásatás után (12. kép).

A régészeti kutatás nyomán a várt, egyenes szentélyzáródású templom romjai kerültek elő. A templom a középkori szokásnak megfelelően keletelt, hossztengelye 30°-kal tér el északi irányba kelettől. Hajójának mérete 6,40 × 8,55 m a szentélye 2,70 × 4,00 m. Falai átlagosan 80 cm vastagok.

A hajó nyugati falából csak az alapozás maradt meg. A déli fal nyugati szakasza és vele az egykori bejárat elpusztult. Keleti szakasza majd 4 m magasan maradt meg, benne két román ablak kávájával. Az elpusztult ajtónyílás nyugati oldalán levő kis, nyelv alakú falnyúlvány valószínűleg a bejáratú ajtó előépítményének maradványa. Az északi hajófalat a sekrestyebe vezető ajtó osztotta ketté. Mindkét szakasza egyformán közel 4 m magasságban maradt meg, de a nyugati kissé megdőlt, kifelé hajlik. A diadalív feletti oromfal déli oldala nagyjából a tető egykori hajlásszögét mutatja, keleti oldala azonban lepusztult. Az oromfalon a hajó és a szentély tetőterei összekötő átbújó nyílás, efelett pedig a hajó feletti tetőteret megvilágító keleti ablak alsó része látható. A szentély déli és északi fala a belső teret fedő, kőből rakott dongaboltozat vállaival együtt kb. 2,5 m magasságban állott. A déli falban levő nagy, alaktalan kitörés az itt levő ablak helyét mutatja. A keleti végfalban a déli fal ablakaihoz hasonló résablak volt. A keleti fal belső oldalán jól látszik a dongaboltozat vonala. A szentély északi falában 40 × 50 cm méretű fülke van, talán pastoforium. A sekrestye átlag 50 cm magasan feltárt kőfalai semmiféle részletképzést nem mutatnak. A hajóból bevezető ajtó rézsűs káváiban levő két horony az itt állott fatok helyét mutatja. Az ajtónyílás két oldalán, a belső szint felett 170 cm-rel a sekrestyét

14. A római mécses rekonstrukciós rajza
14. Rekonstruktion der römischen Tonlampe.
14. Dessin de la lampe romaine reconstituée.
14. Реконструкционный рисунок римского светильника.

15. Restaurált középkori agyagedény a sekrestyéből
 15. Mittelalterlichen Tongefäss aus der Sakristei; restauriert.
 15. Un vase en argile médiéval restauré, trouvé dans la sacristie.
 15. Реставрированная средневековая глиняная посуда из ризинцы.

fedő dongaboltozat kiszakadt vállai láthatók. A sekrestye téglaburkolatáról az ásatási beszámolóban már megemlékeztünk.

A középkori állapot rekonstrukciója (21. kép).

A mámai templom alaprajzilag, tér- és tömegalkításban románkori falusi templomaink legegyesrűbb típusa. Belső tere téglalap alaprajzú hajóból és négyzetes szentélyből áll. Ezt az alaprajzi formát, amely az épület térképezését is meghatározza, külső tömege is tükrözi.

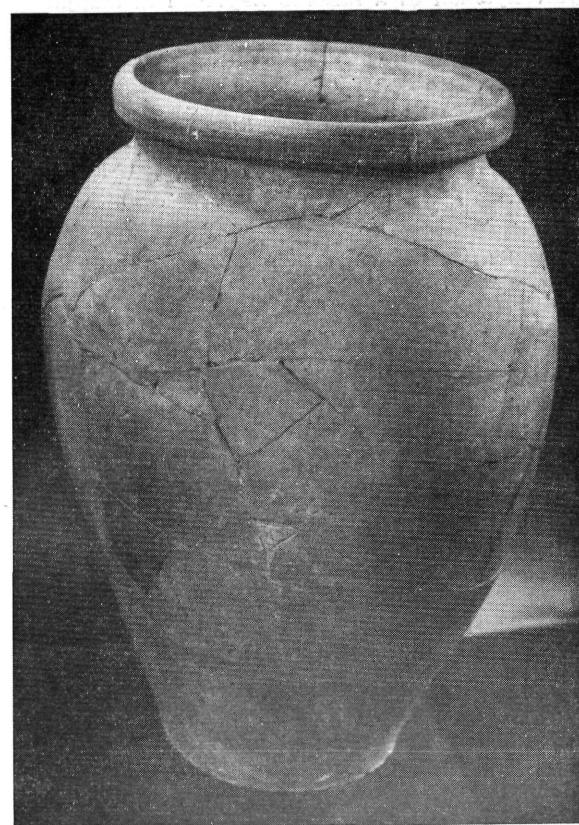
Falainak anyaga kemény mészkő, a szomszédos füzfő—várpalotai dombvidéket alkotó kőzet, vagyis a legközelebb fellelhető, olcsó építőanyag (ugyanabból épültek a környék hasonló korú templomai is: Litér, Vilonya, Sóly, Berhida, Öskü). Haibarcsa az Árpádkorra jellemzően erősen meszes, sok évszázad alatt szinte kőszerűen megkötött anyag.

A falazásmód is az ebben a korban megsokott: a falsíkokat nagyobb, durván lenagyolt kövekből rakták és a két kőszor közét öntöttfal módjára vastag habarcsba rakott kisebb kövekkel töltötték ki. Külső sarokként — rendszertelenül ugyan — használtak nagyobb „armiroz” köveket. A tetőszerkezet anyaga faragott fa volt, a tetőfedés pedig eredetileg talán nád, később (így a XVIII. sz.-ban) fazsindely. Az utóbbita az ásatás sajnos semmiféle felvilágosítást nem tudott nyújtani.

Amilyen egyszerű a templom alaprajza, olyan volt belső téralakítása is. Falait durván bevakolták és fehérre meszelték (vörös sávok — esetleg geometrikus díszítés). Padlója sártapaszos volt. A hajó felső lezárása valószínűleg ledézsék között fagerendás síkmennyezet, a szentélyt pedig a hajó keleti végfalán nyíló félköríves diadalív vonalát követő dongaboltozat fedte.

Világítást a hajó déli oldalán levő két és a szentély keleti oldalán levő 1—1 keskeny résablakon kapott.

A kettős fekvő hasáb formájú templomot, hajót és szentélyt egyaránt azonos hajlású, kb. 50°-os nyereg-tető fedte. A szentély tetőzete belső terének megfelelően alacsonyabb eresz magasságú és gerincű

volt. (A barokk sekrestye tetőidomát a hajóra merőleges gerinccel képzeliük, mert azt a hajó tetőfedésének síkjában a sekrestyét fedő dongaboltozat záradékmagassága miatt másképp szerkeszteni nem lehet.) A simára vakolt, fehérre meszelt templom külséjét semmi sem díszítette, homlokzatán csupán az ajtó és ablakokat láthattuk.

A templom külső és belső megjelenését a részletek formák nélküli tér és tömegalkítás, a használhatóság és a célszerűség határozza meg. Árpád-kori falusi templomainkra jellemzően itt sem találunk faragott részleteket. Ez egyrészt a fent említett okokra, másrészt a templomot építettő faluközösség anyagi állapotára és helyzetére vezethető vissza. A román stílus formáit legfeljebb az ablakok kiképzése képviselte a közel 45°-os rézsűjű, félköríves áthidalású nyílásokkal. Gazdagabb formai alakítása talán a nyomtalanul elpusztult déli kapunak lehetett, ahogy az a szomszédos Litér és Sóly falusi templomain ma is látható. A kapu méretei ismeretlenek. A templom déli oldalán a felszínen talált, vörös homokkőből faragott ajtókeretkő valószínűleg ide tartozott. A már említett, a déli falból kinyúló

falnyelv nyomán és a hasonló kapuformák alapján rekonstruáltuk a kapu egykori képét: ez egyszerű téglalap alakú kapunyílás lehetett, félköríves boltívvel áthidalt és e felett oromzattal kialakított előépítménnyel.

A templom építéstörténete

A templom építésének története most már a történeti források és a feltárás adta támpontok, az építészeti rekonstrukció együttes szemléletében rajzolható meg. Máma falu neve, mint említettük, egyik legkorábbi írásos okmányunkban maradt ránk. A veszprémvölgyi kolostorral egyidőben más, görög alapítású, görög nyelvű kolostorok is léteztek hazánkban. A szávászentdemeteri, a pentelei, visegrádi, tihanyi görögkeleti kolostorok szintén a X.—XI. században települtek.⁵⁰ A bizánci, keleti kultúrkör hatását tükröztek és kellett tükrözzenek, amely a X—XII. sz.-ban nagy befolyással volt hazánk történetére. Ebben az oklevélben a falu templomáról még nem történik említés. Ha volt is már ekkor valamilyen templom a faluban, ez feltehetően fából készülhetett. Sajnos a feltárás semmilyen támpontot nem tudott adni arra vonatkozóan, milyen lehetett Máma faluban a legelső templom. Az 1297-es veszprémvölgyi (akkor már ciszterciá zárda), adománylevélben, annak megerősítésében szerepel először Máma egyházának neve: „ecclesia Sancti Ladislai de Mama”. A templom alaprajzi elrendezése és a legkorábbi leletanyag is arra enged következtetni, hogy a templom mai formájában — sekrestye nélkül — még a XIII. sz.-ban megépült. Az 1297-es évszám adja a templom keletkezésének ante quemjét. A templom védőszentje Szent László. László királyt 1192-ben avatták szentté. Ez a dátum adja tehát a templom keltezésének post quemjét. Szent László tisztelete egyébként is III. Béla uralkodása alatt terjedt el nagymértékben. Templomunk tehát nem épülhetett XII. sz. végénél előbb, sem pedig a XIII. sz. második felénél később.

A századok folyamán, a török pusztításokkal egyidőben nyilván a templom is tönkremehetett. A feltárás során az északi oldalon sekrestye falai kerültek elő. Ezeknél már a feltárás is bebizonyította, hogy a sekrestye csak későbbi toldás lehet. A levéltári kutatásnak sikerült kétséget kizárában bebizonyítani, hogy a sekrestyét alapjaitól a győri jezsuita kollégium építette 1702-ben, a templom renoválásakor. 1773-ban remetelakás is állt az elhagyott pusztának számító telepen. A XVIII. sz.-ban a falu végleg elpusztul, elnéptelenedik, a templom rommá lesz; majd 1932-ben délnyugati sarkát is lebontják.

Máma az egyik legrégebbi Balaton környéki falu. Temploma alaprajzi elrendezésével nem áll egyedül, szorosan kapcsolódik a környék más, egyenes szentélyzárású templomainak népes csoportjához.

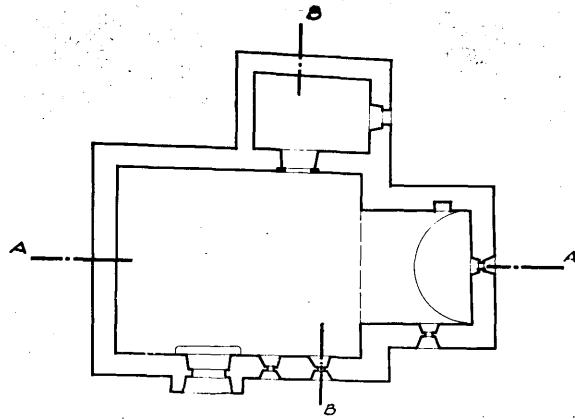
A mámai rom tehát csak egyike annak a sok, hasonló alaprajzú és felépítésű falusi templomnak, amely a XIII. század végén a Balaton északi partvidékén állott. A tágabb értelemben vett Veszprém megyei Balaton környékén 70 román kori templomot és templomromot találunk.⁵¹ Közülük a többség, közel 40 egyenes és csak 17 félköríves szentélyzárású. Mondhatjuk tehát, hogy ennek a vidéknak az egyenes szentélyzárású román falusi templom jellegzetessége volt. Hosszú ideig tartó és sokrétű kutatás kell még ahoz, hogy Veszprém megye és ezen belül a Balaton környékének román kori művészettel megismerhessük. Az elpusztult Máma falu templomának romjával kapcsolatosan mégis időszerűnek érezzük több olyan gondolat felvetését, amely talán közelebb visz bennünket a kérdés tisztázásához (24. kép).

Mi az oka annak, hogy ezen a vidéken az egyenes szentélyzárás a románkori falusi templomok uralkodó formája? Miért van ezen a területen olyan sok belőlük?

Románkori falusi templomainkkal kapcsolatban az eddigi kutatás több tanulmányban foglalkozott az egyenes és az íves szentélyzárás kérdésével.⁵² Az ország egyéb területein, hasonló téma kutatása közben merült fel a ciszterciá késő román művészeti hatása, amely köztudomásúan egyenes záródással építette fel templomainak szentélyit. Emellett számba vették a korabeli kezdetleges technikai tudás és végül az ősi faépítkezés hagyományainak továbbéléset. Ezeknek a lehetőségeknek esetleges Balaton vidéki hatását a további kutatás feladata lesz kímutatni.⁵³

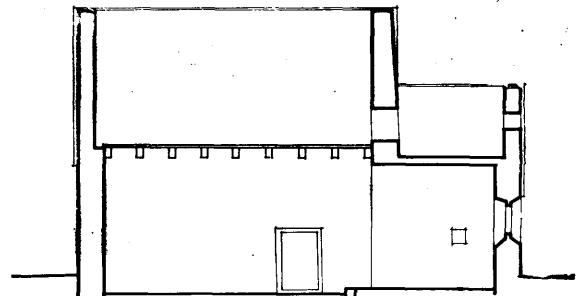
Területünkön a ciszterciá művészeti hatását a kutatás hiányos volta miatt ma még nem tudjuk megrajzolni. Az azonban biztos, hogy a Balaton északi partján jóval a ciszterciá késő román építészet hozzá megjelenése előtt voltak egyenes szentélyzárású templomok. Elég itt talán a tihanyi altemplomra utalunk, amelyről éppen legutóbb mutatta ki a művészettörténeti kutatás, hogy Pannonhalma hatására épült.⁵⁴ Az elpusztult veszprémi Szt. Miklós templomról a régészeti kutatás mutatta ki, hogy a XI. században épült.⁵⁵

Veszprém többi, korai templomát, így a számunkra legfontosabb székesegyház középkori alaprajzát nem ismerjük. A várost környező falvakban románkori falusi templom nem maradt ránk. A tihanyi monostor XIII. századi falvaiban azonban érdekes módon sorra egyenes szentélyzárású temp-

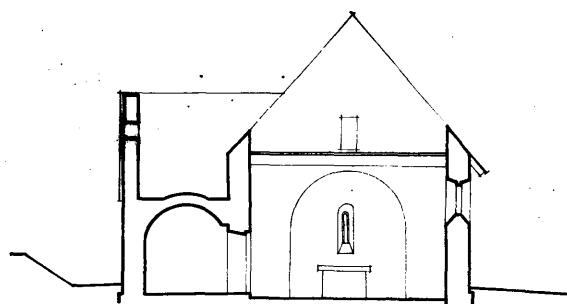
A-B metszeti

16. A templom alaprajza a feltárás után
 16. Grundriss der Kirchenruine nach den Ausgrabungen.
 16. Plan de l'église après être dégagée.
 16. План церкви после вскрытия.

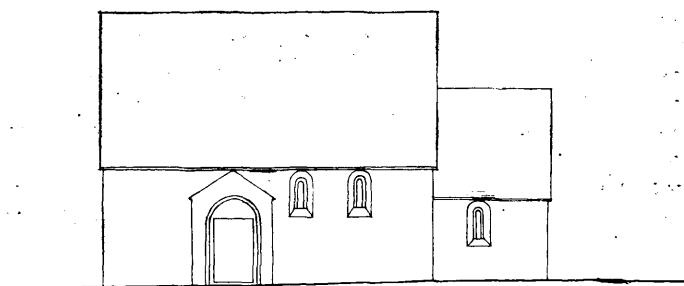
A-A metszeti

17. A templom rekonstrukciós hosszanti metszete
 17. Längsschnitt der Kirchenruine, Rekonstruktion.
 17. Coupe longitudinale de l'église reconstituée.
 17. Реконструкционный продольный разрез церкви.

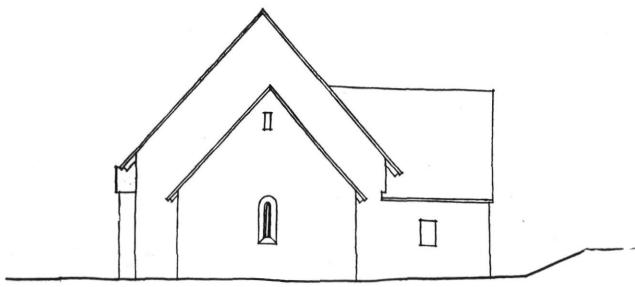
B-B metszeti

18. A templom ÉD-irányú metsze a sekrestye és a hajón keresztül
 18. Querschnitt der Kirchenruine in NS-Richtung durch die Sakristei und das Schiff.
 18. Coupe nord-sud de l'église à travers la sacristie et la nef.
 18. Разрез церкви в направлении С-В через ризницу и неф.

Déli oldal

19. A templom D-i homlokzatának rekonstruált rajza
 19. Südliche Seitenansicht der Kirche; Rekonstruktion.
 19. Dessin de la façade sud reconstituée.
 19. Реконструированный рисунок южного фасада церкви.

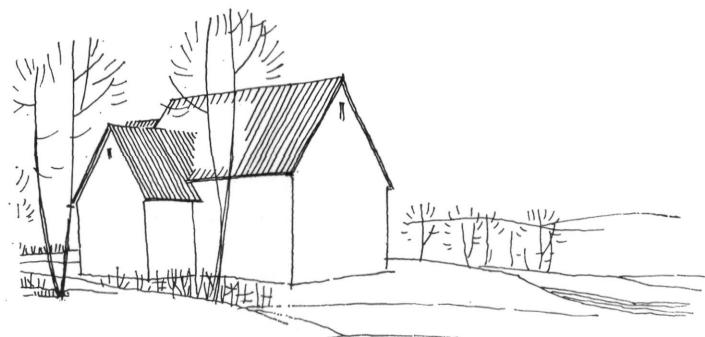
Kéleti oldal

20. A templom K-i homlokzatának rekonstruált rajza
 20. Östliche Seitenansicht der Kirche; Rekonstruktion.
 20. Dessin de la façade est reconstituée.
 20. Реконструированный рисунок восточного фасада церкви.

A templom rekonstruált képe

21. A templom rekonstruált képe
 21. Rekonstruktion der Kirche.
 21. L'église reconstituée.
 21. Реконструированный общий вид церкви.

22. Rekonstruált barokk sekrestyével
 22. Rekonstruktion mit der barocken Sakristei.

22. Reconstitution avec sacristie baroque.
 22. Реконструкция с барочной ризницей.

lomokat találunk, még azokon a helyeken is, amelyeknek nem az apátság volt a kegyura, tehát valószínű építettője. Az utóbbi szerintünk az apátság közvetlen építőtevékenységének és irányító szerepének és semmiképpen sem esetleges cisztercita hatalnak eredménye.

A tihanyi apátság falvaiban tehát csak egyenes szentélyzáródású templomokat ismerünk. A veszprémi apáczakolostor birtokainak templomai közül csak a mámaikat ismerjük, a többi elpusztult. Feltehető azonban, hogy ehhez hasonlóan azok is egyenes szentélyzáródásúak voltak. A pannonhalmi főapátság Balaton körüli birtokain ugyancsak ilyeneket találunk (Kisapáti és Szigliget). Ha a Balatontól északra elterülő vidék 37 egyenes szentélyzáródású

templomát vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a birtokosok alig pár kivétellel egyháziak: a veszprémi püspökség és a káptalan, a pannonhalmi, a tihanyi, a baki, az almádi bencés apátságok, a fehérvári és a budai káptalan. A vizsgált területnek tehát többségében egyházi birtokosai voltak, közöttük egyik legnagyobb a bencés rend, amelynek hét kolostora rendelkezett itt tekintélyes területtel, főleg szőlőkkel (Pannonhalma, Zalavár, Somogyvár, Tihany, Almád, Bakonybél és Kapornak). Ezzel szemben azokban a falvakban, amelyekben íves szentélyű templomok maradtak ránk, szinte kivétel nélkül világiak voltak a földesurak, mint az ősbirtkos Lád nemzettség, mellettük az Atyuszok, a Rátótok, vagy helyi nemesek. Az is biztos, hogy az egyenes szen-

23. A rom képe az állagvédelem után
 23. Die Kirchenruine nach der Konservierung.
 23. La ruine telle qu'elle se présente après l'état préservé.
 23. Общий вид развалин по окончания охраны состояния.

télyzáródású templomok lényegesen kevesebb művészeti részletet tartalmaznak ezen a vidéken, mint az íves záródásúak. Az utóbbiak viszont ezeknek a részleteknek alapján általában XIII. századiak, tehát ezen a területen is későbbieknek látszanak, mint egyenes szentélyzáródású társaik. Mindez nem lehet véletlen, bár szabályt sem lehet kimondanunk belőle.

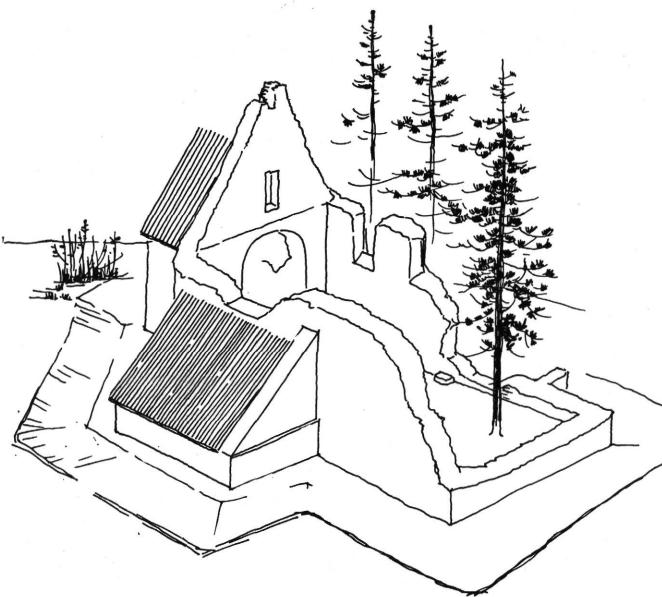
Mindezekből a Balaton vidékére vonatkozóan ket-tős tanulságot vonhatunk le a további kutatás számára:

1. Valószínűnek tűnik, hogy az egyenes szentélyzáródású falusi templomokat a viszonylag szegényebb faluközösségek építették már talán a XI—XII. században, az íveseket pedig a XII. század végétől felemelkedő kis- és középbirtokos nemesség. Ezt támasztja alá I. István király sokat idézett, minden 10 falu templomépítési kötelezettségéről szóló törvénye is, amely szerint a templomot a híveknek, a falu vagy a falvak közösségek kell építtetnie, csak a felszerelést adja a király és a papot a püspök.⁵⁶ Éppen az idézett szentistváni törvény alapján gondolunk arra, hogy a faluközösségek építőtevékenysége mögött — ha nem is minden esetben — az egyházi birtok falvait keressük. Ezek a falvak a birtokos egyházi testület feltehetően egységes útmutatásai alapján építik fel templomaikat.

A világi földesúr kegyúri templomát viszont saját vagyoni helyzetének és családja rangjának reprezentálásra, lehetősége szerint magas technikai formán építette meg. Ezek a templomok legtöbbször a szomszédos egyházi központ vagy nemzetiségi monostor példájára és valószínűleg nemegyszer az ott dolgozó mesteremberek közvetlen közreműködésével épülnek.⁵⁷ Mindez természetesen jelentheti a két alaprajzi típusnak területünkön való későbbi keveredését, hisz egymás mellett és egymásra kölcsönösen hatva egyházi birtokon is épülhet íves szentélyű, világi birtokon pedig egyenes szentélyzáródású templom (Egregy).

A Balaton vidékét nézve mégis úgy tűnik, az ilyen esetek kivételek, az első lehetőség (egyházi birtokon íves szentély) talán elő sem fordul.

2. Ezek után felmerül a kérdés, mi az oka ennek a birtokosok szerinti alaprajzi-típus elkülönülésnek? Az eddig elmondottak alapján nem túlzott arra következtetnünk, hogy a Balaton északi partvidékén levő nagy kiterjedésű egyházi birtokokon

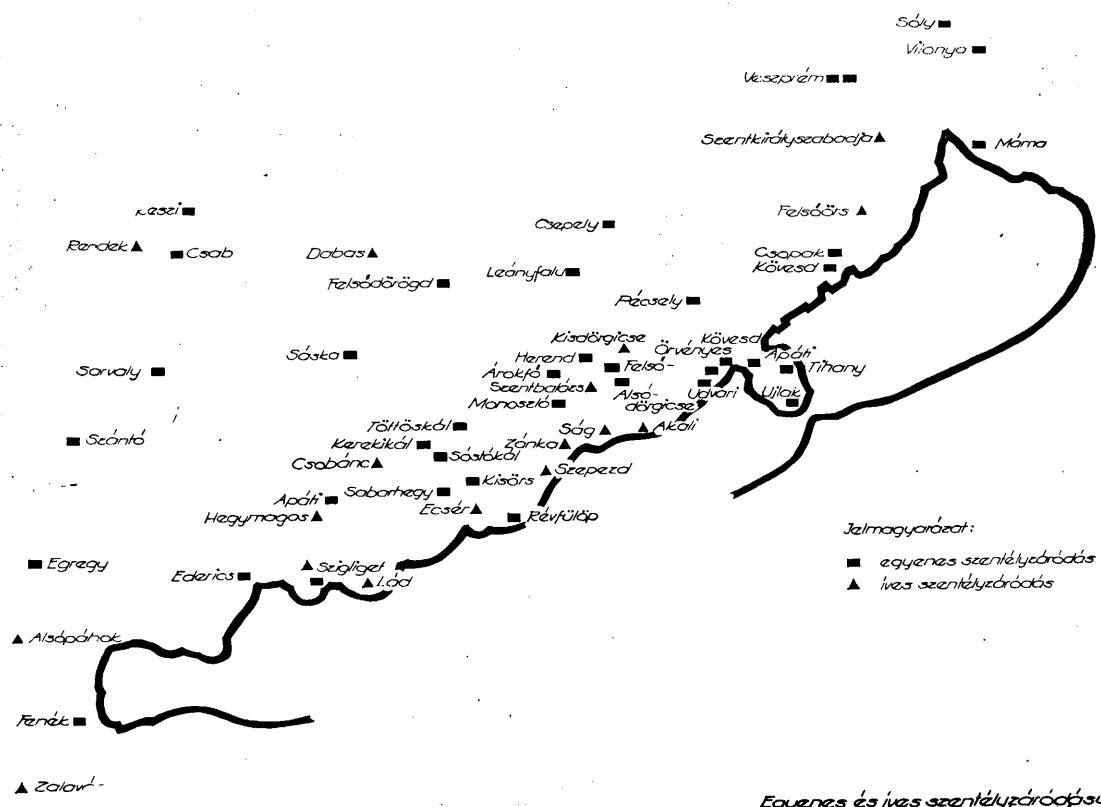
az egyenes szentélyzáródás sűrű előfordulása a Pannonhalmáról kiinduló — és Tihanyban és birtokain ténylegesen kimutatható — bencés hatásnak eredménye. Ez a hatás nemcsak a rend birtokain, hanem az egyéb egyházi testületekén is erős volt és mindenütt kimutatható.

Feltevésünket az is alátámasztja, hogy a vizsgált terület egyházi birtokain található egyenes szentélyzáródású templomok közel azonos méretűek. Emellett az azonos építőanyag, a durván megmunkált kő felhasználása is elősegítette a román kori falusi templomok szinte egységes megjelenési formájának kialakulását.

A mámai templomrom állagvédelmi munkáiról

A feltárt rom falait az OMF sümegi építésvezetősége a feltárást követő év nyarán Koppány Tibor építész-mérnök tervei szerint konzerválta és a hatékonyabb védelem érdekében részben ki is egészítette. Ennek a helyreállítási munkának lényege, elsődleges célja a rom további pusztulásának megakadályozása volt. Emellett azonban az is fontos volt, hogy a romot felkeresők számára minél érzékelhetőbbé tegyük a templom egykorai képét, külső tömegét és belső terét.

A fentiek érdekében először is a feltáráson túlmenően ki kellett szabadítani a romot a körülvevő újabb kori feltöltésből. Ezt a falaktól átlagosan 2 m széles, külső szélein rézsűsen kialakított bevágás

24. Egyenes és ives szentélyzáródású románkori templomok a Balaton É-i partján.

24. Romanische Kirchen mit geradem und mit rundem Chorabschluss am Nördl. Ufer des Balaton.

készítésével értük el. A rom kiszabadítása után falait megerősítettük, a további szétfagyás ellen kóból rakott falkoronával láttuk el. A falakon levő középkori és barokk vakolatfoltokat rögzítettük. A szentély dongaboltozatának maradványait a szükséges megerősítés után a szentély fölé emelt tetővel védettük. A tetőt az egykori formában és méretekkel készítettük. Felrakása érdekében a szentély falait és 2 ablakát téglával egészítettük ki. Ugyanígy, téglával egészítettük ki a sekrestye ajtaját is. Ennek szélességi mérete adott volt, magasságát és áthidaló boltövét a szokásos barokk ajtók méretei és formai alakítása alapján terveztük. Az így megépített új téglafallal összekötöttük a hajó északi falának két szakaszát. Ezzel észak felől lehatároltuk, érzékelhetővé tettük a hajó belső terét és megtámasztottuk az északi fal kifelé dülő, nyugati szakaszát. Ugyanez a célt szolgálja a sekrestye nyugati falára fala zott téglá támpillér is, amely egyben az uralkodó

Egyenes és ives szentélyzáródású románkori templomok a Balaton északi partján.

24. Églises romanes aux chevets droits et arrondis sur la rive nord du Balaton.

24. Церкви романского периода с прямоугольным и круглым закрытием апсид на северном берегу Балатона.

szélirány felől zárja le a sekrestyét. Az utóbbi fölén a hajó falához támaszkodó félnyeregretőt helyeztünk, hogy az alacsonyan megmaradt falakat és az ezeken belül feltárt téglaburkolat részeit megvédjük. A burkolat rögzítésére a hiányzó szakaszt öntött betonpadlóval pótoltuk.

A fentiekben látható, hogy a romjelleg megőrzése érdekében óvakodtunk a kiépítéstől. Ahol arra hiteles formai támponunkt volt, a bemutatás érdekében kisebb kiegészítéseket végeztünk. A két újonnan épített fedélszék tulajdonképpen védtető, hiszen az alattuk romosan maradt részeket védi. Az újonnan készített kiegészítéseket mindenütt téglából építettük. A védelmet szolgáló építési munkák elvégzése után a rom területét és környékét gyepesítettük és így illesztettük be a jelenlegi plébániatemplom már régebben parkositott környezetébe⁵⁸ (23. kép).

Sz. Czeeglédy Ilona—Koppány Tibor

JEGYZETEK

- ¹ Balatonfűzfő, Jókai utca 39.
- ² Koppány T. A Balaton-felvidék románkori templomai. A Veszprémi Megyei Múzeumok Közleményei. I. (1963.) 81–114.
- ³ Feltárására és ezt követő védelmére az OMF balatoni programjának keretében került sor. Ennek a programnak célja a Balaton környékén található valamennyi műemlék — legmesszebbmenő tudományos igényű védelme.
- ⁴ Veszprém. Bakonyi Múzeum, Múzeumi Irattár. 5. sz. jegyzetfüzet. 13.; Radnóti A.—Gerő L. A Balatoni régészeti és történeti emlékei. (Bp. 1952.) 23.
- ⁵ Veszprém. B. M. Múzeumi Irattár. 7. sz. jegyzetfüzet. 104–105. uo. Régészeti Kataszter. I. 83.; Radnóti A.—Gerő L. i. m. 46.
- ⁶ Wenzel G. Árpádkori Új Okmánytár. (Bp. 1861–74.) I. 6. 216 (4b) 247.; Karácsonyi J. Szent István oklevelei. (Bp. 1891.) 26.; Fejér G. Codex Diplomaticus Hungariae. (Bp. 1830.) II. 46.
- ⁷ Moravcsik Gy. Görögnyelvű monostorok Szent István korában. 418. (Szent István Emlékkönyv.) (Bp. 1938.); Fejér G. i. m. VI/2 38–42.
- ⁸ i. h. 39. (Lodomericus A. Episcopus Strigoniensis litteras Colomanni Regni Hungariae fundationales S. Stephani monialibus de Valle Vesprim concessas continent, transsummisit) ... "Secundam villam Mama in qua sunt aratores plaustrales et alia officia pro utilitate Ecclesiae exhibentes; iuxta praecemptum Abbatissae dictae Ecclesiae temporum constitutae."
- ⁹ Uo. 93.
„Item Lodomericus litteras Benedicti Episcopi Westpri-
miensis iura Monilium de Valle Vesprim concernentes
auctoritate sua metropolitana confirmat.” Ad uni-
versorum notitiam tenore praesentium volumus per-
venire; quod nos infrascriptas Ecclesias nostrae Diaec-
esis, videlicet Ecclesiam Beati Michaelis de Kense, S.
Martini de Zaarberen, S. Ladislai de Mama, filiam vi-
delicet eiusdem Ecclesiae S. Martini et Ecclesiam S.
Michaelis de Bodrug is possessionibus (Religiosarum
Dominarum) Monasterii S. Mariae de Valle Vesprimensi
constitutas (ad ammonitionem et requisitionem praedi-
tarum Dominarum) permissimus . . . fore liberas.”
- ¹⁰ Kumorovitz L. B. Veszprémi Regeszták. (Bp. 1959.) No 29.
- ¹¹ Anjou-kori Okmánytár. (Szerk. Nagy I., Bp. 1891.) No 335.
- ¹² Kumorovitz; i. m. No 316.
- ³¹ Kumorovitz; i. m. No 433.
- ¹³ Kumorovitz; i. m. No 433.
- ¹⁴ Fejér G.; i. m. IX/. 125. No LVIII.
- ¹⁵ Zsigmondkori Oklevélétár. I. (Szerk. Mályusz E., Bp. 1951.) No 5077., No 5114.
- ¹⁶ Uo. II. (Bp. 1956.) No 7286.
- ¹⁷ Csánki D. Magyarország történeti földrajza a Huny-
adiak korában. (Bp. 1890–1913.) III. 292.
- ¹⁸ OL. Kamarai Levélétár. Acta Jesuitica Irregestrata. Fasc. I. 82.
- ¹⁹ OL. Kamarai Levélétár. Conscriptio Portarum. Dicalis Conscriptioni. XLIX.
- Pákay Zsolt: Veszprém vármegye története a török hódoltság korában. Veszprém. 1942.
- ²⁰ OL. Kamarai Levélétár. Acta Jesuitica Irregestrata. Fasc. I. 24. (A között szöveg csak szemelvény, a kene-
sei török leveleket külön közleményben fogluk kiadni.) Erre a levélári anyagra Baranyai B.-né hívt fel a fi-
gyelmünket, aikinek ezúton is köszönetet mondunk.
- ²¹ OL. D. C. XLIX. 19v, 38v, 58, 65v, 110v.
- ²² Egyháztörténeti Emlékek a hitújítás korából. () III. 36.
- ³² Lukinich I.: A Podmaniczky család oklevéltára. (Bp. 1941.) III. 36.
- ²⁴ Hárich J.: A veszprémvölgyi apáczakolostor birtokainak története. (Pécs, 1928.) 5.
- ²⁵ Hárich J.; i. m. 6–7.
- ²⁶ OL. DC. XLIX. 286, 298v, 415v, 439, 445, 458v.
- ²⁷ Velics L.—Kammerer E.: Török kincstári defterek. (Bp. 1886–90.) I. 254–57., II. 298.
- ²⁸ OL. Kamarai Levélétár. Acta Jesuitica Irregestrata. Fasc. I. No 25.
- ²⁹ OL. DC. XLIX. 446v, 502v, 510.
- ³⁰ OL. Urbaria et Conscriptions. Fasc. 90. No 11. „Máma.
Colonos sess. No 16., 3. Item Mamiensis, Sandorien et
Kenesien a singula sessione pro festo D. Georgy Marty-
ris duodecim salpas, ipsis d. Monialibus dare tenentur
ammiatim sunt penes Balaton.”
- ³¹ OL. UetC. Fasc. 32. No 27. „In Mamaá Habentur in-
tegra sessiones. No 9. Et ad festum S. Geor. rone Cen-
sus dant flor 3 de 20. Ad festum Sancti Martini simlr.
(sic!) flor 3. de 20.
Ad festum Pascalis ova No 64.
Gregorius Álcz Judex sessio integra 1
Laurentius Sandor sessio integra 1
Franciscus Kenchel media sessio
Ladislaus domby media sessio
Lucas geöcze sessio integra 1
Joannes basso sessio integra 1
Vrbanus Zalay sessio media
- ³² Hárich J.; i. m. 10.
- ³³ OL. DC. XLIX. 533.
- ³⁴ Hárich J.; i. h.
- ³⁵ Hárich J.; i. m. 13.; Velics L.: Vázlatok a magyar je-
zsuiták múltjából. II. (Bp. 1913.) 53.
- ³⁶ OL. DC. XLIX. 548, 552, 603.

- ³⁷ Csontos K.: Kenese község és a kenesei plébánia története. Veszprém. 1899.
- ³⁸ OL. Kamarai Levélár. Acta Jesuitica Irregestrata. Fasc. 1. 27. „Item cum ysdem factus est Contractus Anno 1702. Die 26. Marty. pro restaurando Templo S. Ladislay in Mama; hac ratione ut teneatur interiorem et exteriorem faciem templi reparare incristare, dealbare pavimentum sternere, Tabulatum ad formam gypsi planum facere; Sacristiam a fundamentis cum fornice erigere, portas ad ingressum templi et Sacristiae cum grabidus reparare. Calcem item exurere, denique uno verbo quid spectat ad perfectionem hujus templi et sacristiae id totum praestare tenebutur. Habebunt pro mercede hujus laboris triginta quinque florenos (id est 30) et tres urnas vini, cum victu apud Colonos, quando laborabunt. Actum in Vörös Bereny die et anno ut supra. Joannes Ruck Maurer Maester.”
- ³⁹ Hárigh J.; i. m. 19–20.
- ⁴⁰ Uo. 35.
- ⁴¹ Uo. 29.
- ⁴² OL. Htt. Lvt. Dep. Litt. Pol. Klobusiczky B. 727. 547–644. „Praedium Mama. Conterminum Possessioni Vöröserény in cottu Veszprimien... In hoc Praedio est Sacellum ex bonis materialibus tabulato ligneo, cuius Sanctuarium sub fornice est, Sacristia item in quo praeter Aram S. Ladislai Regis nihil est. Occasione Divinorum, quae ioidem suis temporibus habent. Paramenta ex Vöröserény ad ferunt sacellum totum scandulis tectum, habet Janiculam ligneam. Ruinae proximam sine campanula. Huic adjacet Domus solim per collegium pro Eremita extracta, modo vero eandem custos sylvarum incolit, ex bonis materialibus constans habens 2 cubicula unam cameram et culinam item exiguum cellarium ex bonis materialibus constructam cir 30. Urnarum capax, Arundine tecta quod una cum reliquo aedificio ruinissum est...”
- ⁴³ Ila B.—Kovacsics J.: Veszprém megye helytörténeti lexikona. (Bp. 1964.) 259.
- ⁴⁴ Csontos K.: Kenese község és a kenesei plébánia története. Veszprém. 1899. 43.
- ⁴⁵ Rómer Flóris III. sz. jegyzőkönyve. 92. (OMF Könyvtárában.) Rómer F. Arch. Közl. X. 30.
- ⁴⁶ Jalsovszky Jenő 1925 óta helyi lakós szíves szóbeli közlése.
- ⁴⁷ Iványi D.: Die pannonische Lampen. Bp. 1935. LXVI. t. 8. 117. (Diss. Pann. No 2.)
- ⁴⁸ Kaba M. Bud. Rég. XVIII. 439. Fig. 9.
- ⁴⁹ Hasznló jelenséget figyelhettünk meg a berhidai templomnál (Veszprém m.) és a váraszói templomnál (Heves m.).
- ⁵⁰ Moravcsik Gy.; i. m. után ld. Balogh A.: A veszprémvölgyi monostor alapítása. A legrégebbi magyarországi oklevél. (Regnum. 1947.)
- ⁵¹ Felsorolásukat 1. Koppány i. m.
- ⁵² Koroknay Gyula: Egyenes szentélyzáródású templomok Szabolcs-Szatmár megyében. (A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkve. I. Bp. 1960.); Lux Géza: A Nyírség középkori építészeti emlékek. (A MM. és EE. Közönye, 1940. 47–48. és 49–50. sz.); Sallay Marianne: A vizsolyi református templom. (Műv. tört. Ért. 1957. 16–20.) és végül összefoglaló jelleggel Nagy Emese: Árpádkori településeink és ezek egyetlen megmaradt emléke, a falu temploma. Kézirat, 1950.
- A kézirat felhasználásáért ezúton mondunk köszönetet.
- ⁵³ Falusi templomaink esetében úgy gondoljuk, hogy a ciszterciá későromán művészettel inkább az építészeti dekoráció kialakításában volt szerepe, hisz az alaprajzi típusok addigra már kialakultak.
- ⁵⁴ Levárdy Ferenc: Pannonhalma építéstörténete. II. Műv. tört. Ért. 1959. 2–3. sz., 105.
- ⁵⁵ Rhé Gyula: Új Árpádkori templommaradványok Veszprémben. A veszprémi-megyei Múzeum Évi Jelentésének Irodalmi Melléklete. 1929–30. 2. sz., 6.
- ⁵⁶ Corpus Juris Hungarici. Bp. 1899., Szt. István törvényei, Decretarum Liber Secundus, Caput 34.
- ⁵⁷ Ezzel a gondolatmenettel alhoz az állásponthoz közelítettük, amelyet Dercsényi Dezső fejtett ki „A magyarországi művészet története” I. kötetében (II. kifaluközösségi és kegyúri templomokra osztja).
- ⁵⁸ A rajzokat Koppány Tibor, a fényképfelvételeket Király György készítette.

Die romanische Kirchenruine von Balatonfüzfő-Máma

Im Jahre 1964 wurde eine fachgemäße Restaurierung der romanischen Kirchenruine von Balatonfüzfő-Máma unternommen. Vorher war aber eine archäologische Erschließung notwendig, zwecks Feststellung der genauen Anlage, des authentischen Grundrisses und des äußereren, sowie inneren Niveaus.

Hinter dem Chor der röm. kath. Kirche der Gemeinde Balatonfüzfő steht die Ruine der Kirche des verödeten mittelalterlichen Dorfes Máma.

Heute stehen nur noch der Chor, der Triumphbogen und — stark beschädigt — die Nord — und Südände der einschiffigen, mit geradem Chorabschluss versehenen Kirche. Der südwestliche Teil fehlt. Das Innere und die unmittelbare Umgebung war von der Vegetation überwachsen und Trümmer häuften sich um sie an.

Der Ortsname Máma kommt zuerst im Gründungsdiplom des Nonnenklosters von Veszprémvölgy vor, verliehen durch König Stephan d. I. (1000—1038). Im 13. Jh. wird seine Kirche, zu Ehren Ladislaus d. I. (1077—1099) erbaut, erwähnt. Das Dorf bleibt bis zur Zeit der Zerstörung des Klosters von Veszprémvölgy im Besitz der Nonnen. In den 40-er Jahren des 16. Jhs wurde es aber vorübergehend Lehensgut der Burg Palota. Die einstigen Besitztümer des Klosters von Veszprémvölgy erhielt im J. 1625 das Jesuitenkollegium von Győr. Die Jesuiten renovieren 1702 die in der Türkenzzeit ruinierte Kirche und bauen eine Sakristei in Barockstil dazu. Nach der Auflösung des Jesuitenordens geht sein Besitztum an den staatlichen Unterrichtsfonds über. Máma gehört 1717 als verödetes Dorf zur Gemeinde Vörösberény. Seine Kirche wird aber gelegentlich auch noch Ende des 18. Jhs gebraucht (1773).

Der vollkommene Verfall der Kirche erfolgte erst im 20. Jh. Ihre Westwand und Südwestecke wurden bei der Errichtung der neuen Kirche in den Jahren 1930—1932 abgetissten. Ihre Bausteine, wahrscheinlich auch die geschnittenen Steine, wurden verschleppt; das Innere wurde durch Schatzgräber an mehreren Stellen bis zum Grund aufgewühlt.

Der erste Schritt der archäologischen Erschließung war die Beseitigung der Vegetation und der sich aufgehäuften Trümmer. Das authentisch mittelalterliche Niveau wurde im Inneren des Langhauses und des Sanktuariums festgestellt, und demgemäß gesenkt, auch das äußere mittelalterliche Niveau an beiden Seiten der Kirchenruine mit Suchgräben gesucht. Auch die Fundamentierung wurde untersucht. Die Fundamente der abgerissenen Westwand und Südwestecke wurden erschlossen, wie auch die teilweise herausgehobenen Reste des ursprünglichen Eingangs (Schwelle). Im Laufe der Ausgrabungen wurden die Fundamente eines Seitenaltars an der Nordseite des Langhauses, sowie in der Linie des Triumphbogens drei gestörte Gräber freigelegt. In der nördlichen Seitenwand zeigt sich die Tür der Sakristei. Diese, sich an die Nordwand anschliessende Sakristei wurde gleichfalls erschlossen. Ihr Mauerputz und Ziegelfußboden sind erhalten geblieben. Die Spuren des Ziegelgewölbes waren an der Außenseite der Nordwand auch vor unserer Ausgrabung sichtbar.

Auf den inneren und äußeren Wänden der Kirchenruine ist der mittelalterliche Verputz und auf diesem der Verputz der Barockzeit in großen Flächen erhalten geblieben. Unter den Kleinfunden sind hauptsächlich keramische Reste zu nennen. An der Außenseite der Nordwand kamen Gefäßbruchstücke aus der Árpádenzeit, im Inneren der Kirche, solche aus dem 16—17. Jh. zum Vorschein. In situ wurden ein aus rotem Stein geschnitzter Weihwasserbehälter und ein Bruchstück eines Türrahmens gefunden. Aus dem Langhaus kam auch ein mittelalterlicher Mühlstein ans Tageslicht.

Die Kirche ist — wie es die Anordnung des Grundrisses, die Urkunden und die Kleinfunde beweisen — im 13. Jh. erbaut worden. Nur die Sakristei ist ein Zubau der Barockzeit. Der obere, dichte Verputz und der Fußboden der Sakristei deuten gleichfalls auf diese Zeit hin.

Bei der Restaurierung wurden kleinere Mauerergänzungen vorgenommen, um gewisse Formen